

PROBLEMATIKA ČESKO-SLOVENSKÉ VZÁJEMNOSTI A JEJÍ STUDIUM NA HISTORICKÝCH OBORECH FILOZOFICKÉ FAKULTY V BRNĚ

František Hejl (Brno)

Evropský duchovně kulturní vývoj se vyznačuje — a to od vzniku evropského křesťanského univerza v procesu 4.–10 a 11. století — výrazným přirozeným fenoménem vzájemného ovlivňování a zároveň vzájemného vyrovnávání i souběžným vzájemným obohacováním jednotlivých etnik. Rozsah, charakter a intenzita tohoto procesu a schopnost vzájemné apercepce je v jednotlivých dějinných epochách a v různých společenských prostředcích nestejněměrná.

V tisíciletém vývojovém procesu českého a slovenského národa došlo — a to přes veškerou rozdílnost společensko-politického vývoje od prvního společného státu velkomoravského do vzniku Československé republiky — k trvalé kulturně duchovní spolupráci, takže právem můžeme hovořit o **prolínání kultur**. Vždyť nejen Konstantin a Metoděj, kteří završili christianizaci středoevropských Slovanů a položili tu základ k christianizaci Slovanstva vůbec, ale stejně Ján Silvanus, Tesák Mošovský, Vavřinec Benedicti z Nedožier, Ján Jessenius, Jiří Třanovský — Transcius, matematik, fyzik a astronom Daniel Basius z Lupče, Petr Fradelius z Banské Bystrice, Matej Bel a Daniel Krman, širitelé spisů a idejí Jana Amose Komenského na Slovensku a v Uhrách Samuel Tešedík a Daniel Lehocký se plným právem vzpomínají v dějinách literatury a kultury v Čechách, na Moravě a Slovensku.

Tento vývoj svým dílem a působením přímo ideálně zosobnil „dvojdómí“ představitelé kulturního života Juraj Palkovič, Ján Kollár, Pavel Jozef Šafařík (psal se i Šafařík ve své korespondenci), z české strany pak Josef Dobrovský, František Palacký, Božena Němcová a důvěrný přítel L. Štúra K. S. Amerling, pražský lékař a otcovsky starostlivý pečovateli o slovenské stu-

denty na pražské půdě. Jen v tomto prostředí prolínání českých a slovenských duchovních hodnot a na křižovatce evropského myšlenkového proudění mohla vzniknout a plně se rozvinout obranná demokratická idea slovanské vzájemnosti (v duchu idejí Velké francouzské revoluce), posouvající Slovanů (zvláště středoevropské) z pozice objektu do postavení rovnocenného a rovnoprávného subjektu evropského dějinného vývoje¹. A toto nové pojetí postavení a úlohy českého a slovenského národa je obsaženo ve formulaci o dvou větvích národa československého jako svobodných a rovnoprávných subjektů evropské politické scény 20. století.² V této formulaci se poprvé deklaruje historická rovnoprávná subjektivita slovenského národa.

Idea slovanské vzájemnosti a česko-slovenské spolupráce v novodobých dějinách se přímo manifestačním způsobem realizovala ve spolupráci v oblasti školství a vzdělání. V druhé polovině 19. století za nemilosrdné maďarizace, když došlo k zastavení Hurbanových Slovenských pohľadů, Havlíčkův Slovan se stává tribunou Slováků. Po uzavření tří slovenských gymnázií v letech 1874–1875, po němž následovalo zrušení Matice slovenské (1875), moravské školy se stávají útočišti slovenské mládeže. Do konce 19. století na moravských gymnáziích studovalo téměř 400 slovenských mladíků, poněkud více v Přerově (193), Uherském Hradišti (87), 33 pobývalo na studiích v Hodoníně, 18 v Brně,

¹ Obsah a smysl slovanské vzájemnosti přesně formuloval K. Havlíček Borovský v článku Slovanská politika ve Slovanu, roč. 1850, 552–561 a 589–626. V Havlíčkově pojetí se spojovala demokracie a svoboda, národnost a svoboda a národnost a demokracie. V té době slovanská vzájemnost se chápala jako společná podpora proti společnému nepříteli (funkce obranná a poslání). Jakkoliv Havlíček odmítal Štúrova a Hurbanovu snahu o kodifikaci slovenského spisovného jazyka, k česko-slovenské vzájemnosti poznamenal: „...Avšak kdyby ještě nyní velká většina Slováků na tom stála, že chtějí být Slováci zcela zvláštním kmenem slovanským, že chtějí založit a míti svou zcela zvláštní literaturu, budu já, ačkoliv jsem zcela jiného přesvědčení, přece první, který tuto vůli jejich za pravidlo pro sebe uznám, a jim jakožto samostatnému slovanskému kmenu ke společnému bratrskému svazku a k vzájemné podpoře ruku podám...“ Tamt., str. 626.

² V Martinské deklaraci z 30. října 1918 se říká: „Národní rada československého národa v Uhorsku obydlého osvědčuje: Slovenský národ je čiastka i rečove i kulturno-historicky jednotného česko-slovenského národu. Na všetkých kultúrnych bojoch, ktoré viedol český národ a ktoré ho urobili známym na celom svete, mala účasť i slovenská vetev...“

13 ve Valašském Meziříčí, 9 ve Strážnici a v Olomouci; se slovenskými studenty se setkáváme též v Kroměříži (7), Opavě, Hranicích a ve vzdálené Třebíči. Ředitelé a profesori gymnázií a obyvatelé moravských měst podporovali slovenskou mládež hmotně levným ubytováním a stravováním, ba i penězi. Za tím účelem byl v Olomouci založen podpůrný fond hr. Pöttinga, tři nadace — Adama rytíře z Rolenbergku, ThDr. Antonína Kluga a dr. Františka Lakomého a 19 různých stipendií.³ Přímo příkladná péče o slovenské studenty byla organizována na přerovském gymnáziu, nazývaném univerzitou střední Moravy, ze strany jeho ředitele Jakuba Škody (1835–1885).⁴ Význam právě přerovské školy ocenily Národní noviny ze dne 19. 8. 1876 v článku „Kam půjde naša mlad študovať?“⁵ A Vavro Šrobár v knize „Z môjho života“ po letech vzpomíná na svá studia v Přerově: „...Na Přerov si vždy s vdakou spomínám... Získal som si verných priateľov pre celý život, tak medzi žiakmi, jako i medzi profesormi; a na svojich dobrodincov, ktorí sa vyhodeneho šuhaja ujali skoro s rodičovskou starostlivosťou, nikdy som nezaбудol...“.⁶

Krutá maďarizace nemaďarského školství v Uhrách pokračovala s nemenším úsilím i na počátku 20. století, a to přes veškerý mezinárodní odpor. V roce 1907 byl přijat pověstný Apponyiův zákon (Lex Aponyi) o povinné výuce maďarštiny na všech lidových (základních) školách, zostřený ještě ustanovením z roku 1909 o vyučování náboženství na všech školách v jazyce maďarském.⁷ Proto české školy zůstaly nadále vyhledávaným centrem vzdělání slovenské mládeže. V letech 1900 až 1918 na českých gymnáziích na Moravě a ve Slezsku studovalo 262 slovenských žáků. České učebnice se staly studnicí vědění slovenské mládeže. V roce 1911 Moravsko-slezská beseda vydala Slovenskou čítanku přerovského profesora Františka Bílého (1854–

3 Fr. Hýbl, Slovenští studenti na moravských středních školách v 19. století; in: Česko-slovenské vztahy v oblasti školství, Přerov 1994, 65–72.

4 Tamt., 67.- Srv. též F. Sedláček, Jakub Škoda — průkopník českého školství, Přerov 1985.

5 Fr. Hýbl, c.d. 67

6 V. Šrobár, Z môjho života, Praha 1946, 140.

7 R. Pražák a kol., Dějiny Maďarska, Brno 1993, 208 n. — J. Macůrek, Dějiny Maďarů a Uherského státu, Praha 1934, 279–280.

1920), podporovatele M. R. Štefánika. Její vydání hodnotil slovenský tisk slovy: „...Slovenská čítanka je najkrajším ovocím našej československej zhody a symbolizuje do istej miery krajšiu budúcnosť našej peknej domoviny.“⁸

Se vznikem Československé republiky vyvstala před naší veřejností řada náročných, naléhavých a fundamentálních úkolů ve všech oblastech nového života. Po staletí kulturně, politicky a sociálně devastovanou zemi bylo nutno v novém státě takřka od základů vybudovat a rozvinout. A je obdivuhodné, co tento mladý středoevropský stát s přetěžkou zátěží minulosti v oblasti vnitropolitické i mezinárodní v krátké době vykonal. Je málo příkladů v evropských dějinách, aby mladý stát rozvinul tak impozantní školskou a kulturní výstavbu, jíž jsme svědky v ČSR. V roce 1918 a 1919 byly prozatímním Národním shromážděním přijaty zákony o založení 5 vysokých škol a dvou bohosloveckých fakult. Zákonem č. 375 ze dne 27. června 1919 se na místo bývalé Alžbětínské akademie zřizovala Komenského univerzita v Bratislavě a zákonem č. 441 ze dne 24. července 1919 Katolická fakulta bohoslovecká tamtéž.⁹ Prvními profesory — fundátory oborů Komenského univerzity — bylo 19 českých a 3 slovenští učitelé: A. Rath a Milan Hodža pro fakultu právnickou a Jozef Škultéty pro fakultu filozofickou. Dr. Milan Hodža se však plně věnoval politické a státnické činnosti.

Neméně náročný a ještě naléhavější byl úkol vybudovat slovenské národní základní a střední školství včetně výstavby budov a zajištění kvalifikovaných učitelů. A na tomto úseku budování učitelských sborů máme možnost plně docenit zásluhy zakládajícího profesora slavistiky na filozofické fakultě Masarykovy univerzity PhDr. Stanislava Součka. Ve jmenovacím profesorském dekretu se mu ministrem školství a národní osvěty Habrmanem z 29. 8. 1920, č. j. 51.168/20 ukládalo „spolupůsobit při organizaci a budování filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, zejména pak zařídit a vésti seminář pro slovanskou filologii v dohodě s profesorem Václavem Vondrákem s dr. Arne

⁸ Fr. Hýbl, c.d., 69.

⁹ Fr. Hejl, Brno — centrum vysokoškol. vzdělávání mládeže střední, jihovýchodní a východní Evropy; in: Brno mezi městy střední Evropy, Brno 1983, 39–57. — Týž, Absolventi první československé VŠV 1921–1939; in: Česko-slovenské vztahy v oblasti školství, Přerov 1994, 149 n.

Novákem, jakož i obor, pro nějž jste byl jmenován...řádně zastupovati.“¹⁰

Prof. PhDr. Stanislav Souček byl současně předsedou Školské komise Ústředního spolku jednot učitelských v zemi Moravsko-slezské a z této funkce zodpovídal za výběr vhodných uchazečů k působení ve slovenském školství a při jeho výstavbě.¹¹

Československá armáda teprve začala osvobozovat první slovenská města od maďarské soldatesky — Skalici, Holič, Trnavu, Nové Mesto nad Váhom, Trenčín, Žilinu aj., když již Lidové noviny z 21. listopadu uveřejnily výzvu Ministerstva školství a národní osvěty, zvoucí české profesory k působení při rozvoji činnosti slovenského národního školství a budování školské správy. Podmínky vyslání byly přesně stanoveny. K přihlášce bylo nutno doložit vysvědčení o učitelské kvalifikaci pro střední školy, podrobný životopis, prokázat znalost slovenských poměrů a svůj aktivní vztah ke Slovensku, znalost — alespoň částečnou — slovenského jazyka a národních dějin, schopnost působit v oblasti kulturní a osvětové. Zdůrazňovala se odpovědnost a náboženská tolerance.

Výzva MŠANO a Školské komise Ústředního spolku jednot učitelských se setkala s nadšenou odezvou mezi profesory moravských škol středních a odborných. Do konce prosince 1918 jen z moravských okresů se přihlásilo 35 uchazečů z řad učitelů středních a odborných škol (převaha byla profesorů z gymnázií a reálků). Tato pomoc zakládání slovenského národního školství ze strany české byla vysoko oceněna i kritikem oficiálního čechoslovakismu profesorem PhDr. Jozefem Škultétym. Když v roce 1924 prof. Škultéty byl Součkem pozván na jednání školské komise do Brna, na zvací dopis odpověděl 5. listopadu z Turč. Sv. Martina a s radostí a s díkem pozvání přijal. Ve své odpovědi uvádí: „...V živote svojom ja neprestajne obzeral som sa: kde je slovenská mládež, či jest či bude nejaká? Od roku 1918ho (sic!) prestala táto úskoslivá úvaha a keď brnenská (fakulta) pozvala ma k sebe, rozumie sa, idem rád, ochotne. Pri tej príleži-

¹⁰ Archiv Masarykovy univerzity, osobní spis St. Součka 14/03.

¹¹ Moravský zemský archiv, G 65, Pozůstalost prof. St. Součka, karton 6.-Upozorňuji na cennou korespondenci k budování brněnské slavistiky a akci profesorů na Slovensko. K problematice slavistické jsou tu dopisy V. Vondráka, A. Pražáka, J. Polívky, Fr. Trávnička, A. Nováka, Fr. Wollmana aj.

tosti poklonit sa (v tichosti a bez strojených foriem) jej profesorom bude mi veľmi milé...“¹² Škultétyho hřejivá slova uznání a díky jsou zcela pochopitelná, neboť v listopadu 1918 bylo na Slovensku 158 ľudových škol se 300 slovenskými učiteli, střední školství neexistovalo a středoškolských profesorů, kteří se přihlásili k slovenské národnosti, bylo asi 20. U vědomí těchto skutečností působení českých učitelů a profesorů mělo nezastupitelný význam. Podařilo se vybudovat slovenskou školskou soustavu včetně univerzity a bohoslovecké fakulty a v roce 1937/8 začalo se s budováním Slovenské vysoké školy technické M. R. Štefánika v Košicích. Současně se vychovala nová slovenská národní inteligence. Tuto skutečnost považují za historický úspěch.¹³

Po roce 1918 došlo k druhému významnému jevu: Dějiny, jazyk a kultura slovenského národa nalézala své pevné místo ve vědeckém a pedagogickém programu českých filozofických fakult, včetně fakulty naší. Rozvoji slovakistických studií na naší fakultě v oblasti jazyka a literatury byla tu věnována centrální pozornost. Nový tematický okruh slovakistických studií se rozvinul od pol. 30. let na oboru národopis. Do programu fakulty jej uvedl prof. PhDr. Jiří Horák a v plném rozsahu jej rozvinul prof. dr. Antonín Václavík. Mám na mysli jeho monografie Podunajská dedina v Československu (1925), Tradície ľudovej drevorezby (1937) a Slovenské palice (1936), které byly ve své době významným přínosem k rozvoji slovenského národopisu. Václavík si rovněž získal značné zásluhy o budování Slovenského národního múzea v Martině a o instalaci národopisných sbírek v Múzeích v Piešťanech a v Bratislavě.

Po roce 1945 došlo přímo k bouřlivému rozvoji historické slovakistiky na zdejší fakultě, a to díky vědeckému programu prof. PhDr. Josefa Macúrka. Jeho monografie České země a Slovensko ve století před Bílou Horou (za ediční spolupráce Miloše Rejnuše, Praha 1958) a České země a Slovensko 1620–1750 (Brno, 1969), dále desítky dílčích studií završených monografií Valaši v západních Karpatech v 15.-18. století (Ostrava 1959) osvětlují složité otázky dějinného procesu osídlení, hospodářského, sociálního a kulturního vývoje českého a slovenského etnika.

¹² MZA G 65, Součková pozostalost, krabice 5, konvolut Škultéty. orig.

¹³ Dejiny Slovenska V, Bratislava 1985, 305 n.- A. Špiesz, Dejiny Slovenska, Bratislava 1992, 137 n.

K rozvoji slovakistických historických prací podnětně přispěly jeho úvahy o shodách a rozdílech humanismu u nás a na Slovensku a o česko-slovenských vztazích za národního obrození. Aktivní podíl Macůrkových Macůrek, J. spolupracovníků a žáků na heuristických pracích v našich a slovenských archívech podnítila jejich zájem o historickou problematiku Slovenska. Tu třeba uvést alespoň jména F. Hejla, F. Jordána, R. Pražáka, M. Romportlové a jména jejich žáků R. Fišera, M. Goňcové a M. Marečkové. Plodné bylo Macůrkovo Macůrek, J. působení, byť jen krátké, na filozofické fakultě Komenského univerzity koncem 40. let. I za tu krátkou dobu vychoval tu schopné vědecké pracovníky, dnes zaujímající čelná místa v Historickém ústavu SAV a na slovenských vysokých školách.

Nezapomenutelné byly vzájemné návštěvy (exkurze) brněnských učitelů a studentů historie v Bratislavě a slovenských v Brně, jejichž realizace byla možná za značné finanční podpory profesora Macůrka Macůrek, J.. Tato setkání spojená s poznáváním historie a kultury sousedních oblastí Moravy a Slovenska zanechala trvalou vzpomínku v myslích a srdcích jejich účastníků, na ně se vzpomíná ještě po desítkách let. Je pochopitelné, že se v takovém prostředí rozvinula slovakistická historická studia do takové míry a přinesla plody poznání, že v 70. a 80. letech se v bratislavském prostředí hovořilo o brněnské škole historické slovakistiky.

Samostatnou oblastí je archeologická problematika Velké Moravy, v níž spolupráce s kolegy v Bratislavě a v Nitře je naprosto nepostradatelná.

Stalo se tradicí, že vědecká sympozia a konference s účastí brněnských historiků, archeologů a etnografů na Slovensku a bratislavských kolegů v Brně pevně zakotvila v životě našich škol. Slovakistika má své pevné místo ve vědeckém a výzkumném i pedagogickém životě naší fakulty. Proto tak upřímně a s nadějí vítáme konstituování stolice slovakistiky v rámci Ústavu slavistiky na Masarykově univerzitě.